

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Ženská obřízka jako problém lidských práv

Andrea Švihořiková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Ženská obřízka jako problém lidských práv

Andrea Švihoříková

Vedoucí práce:

PhDr. Tereza Zíková, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

Poděkování

Chtěla bych velmi poděkovat PhDr. Tereze Zíkové, Ph.D. za vedení mojí bakalářské práce, za její připomínky a cenné rady a hlavně za její trpělivost. Dále Západočeské univerzitě v Plzni, že jsem na ní mohla studovat a obohatit si tak život o mnoho zajímavých poznatků a lidí.

Obsah

ÚVOD	1
1 LIDSKÁ PRÁVA	3
1.1 Historie lidských práv.....	Chyba! Záložka není definována.
1.2. Antropologie a lidská práva	8
2 PRÁVA ŽEN	13
2.1. Ženská obřízka	16
2.2 Důvody praktikování ženské obřízky.....	20
2.3. Ženská obřízka jako iniciační rituál	24
3 SOUČASNÉ DEBATY	27
4 ZÁVĚR	32
5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	34
6 RESUMÉ	37
7 SEZNAM PŘÍLOH	38

ÚVOD

Lidská práva jsou práva, která nám náležejí výhradně z toho důvodu, že jsme lidské bytosti. Podle standardního vymezení se jedná o rovná práva: pokud je někdo lidskou bytostí, náleží mu stejná práva jako ostatním. Lidská práva jsou tak dnes spíše produktem rozšířené praxe, která ještě hledá dostatečnou teorii. Lze je vnímat jako triumf univerzality lidství. V minulosti se o těchto právech hovořilo spíše jako o „přirozených právech“ nebo „právech člověka“. Myšlenka, že každý člověk je již na základně svého lidství nositelem jistých práv, je v současnosti velice rozšířená.

Ženská obřízka, v souvislosti s lidskými právy, je jedním z nejkontroverznějších současných témat, o kterém se mluví velice často a o to méně se proti tomuto fenoménu dá bojovat. Jelikož se jedná o velice intimní téma, mnoho lidí se bojí o obřízce mluvit, neboť je, ve společnostech, které tuto tradici nepraktikují, něčím nepochopitelným a odporným a proto se lidé ani nesnaží dozvědět něco více o těchto praktikách. A právě v dnešním světě je důležité nepohlížet na ostatní kultury skrze tu naši, jako na něco nad naše chápání, co je v naší kultuře naprosto nepochopitelné. Právě proto musíme odložit etnocentrismus a začít se zabírat kontroverznějšími tématy, jako je právě ženská obřízka.

Důvodem, proč jsem si vybrala toto téma, je také to, že jsem chtěla porozumět tomu, proč některé kultury podstupují taková rizika a bolest a jaký to má pro ně význam. Porozumět praktice, která je nepochopitelná a nelogická v kulturách, kde existují nějaké poznatky o lidském těle. Dále mě zajímalo, jak se v současné moderní době, zapojují a vystupují v této debatě o tradici ženské obřízky, světové organizace a organizace bojující za lidská práva.

V mé bakalářské práci se zaměřím na ústřední dvě témata, kterými jsou problematika lidských práv a praktikování ženské obřízky. Budu se snažit nastínit problém lidských práv a jejich vymezení. A o propojení těchto dvou témat. Jak zasahují lidská práva do praktikování tradice ženské obřízky a zda je, díky zásahům moderních společností ze Západu, ženská obřízka na ústupu nebo zůstává dále praktikována, tak jako tomu bylo před několika desetiletími. Budu se snažit přiblížit téma ženské obřízky, co je její součástí, jak souvisí s lidskými právy, jaké jsou její praktiky a jak na ni nahlíží Západ.

První kapitola pojednává o tématu lidských práv, co jsou lidská práva a jak jsou chápána. Dále se věnuji historickému vývoji, a jak byla s postupem času prosazována. Zmiňuji zde některé dokumenty, jež měli nesporný vliv na formování lidských práv a svobod. Nastíním problém diskriminace žen, která souvisí s praktikováním ženské obřízky. A v neposlední řadě jsou zde, v první kapitole, představeny vybrané antropologické názory na tuto problematiku. V druhé kapitole se zaměřuji na vybrané informace o ženské obřízce v kontextu lidských práv. Představuji zde její praktikování, typy a rozdělení. Dále také na její důvody – estetické, zdravotní a hygienické. Zde je také zmíněna spojitost mezi tradicí ženské obřízky a iniciačním rituálem, který je s touto tradicí, ve většině případů, spojen. V závěrečné, třetí kapitole, se zabývám současnými debatami, které se nad tímto fenoménem vedou.

1 LIDSKÁ PRÁVA

Lidská práva jsou práva, která jsou platná všem lidem, bez ohledu na naši národnost, místo bydliště, pohlaví, etnický původ, náboženské vyznání, jazyk a další. Všichni lidé mají stejná lidská práva. Tato práva jsou vzájemně závislá, propojená a neoddělitelná.

Lidská práva tvoří zvláštní kategorii práv morálních, tedy takových, která existují nezávisle na instituci politické autority a právním systému, který ji podepírá. Morálními právy disponují lidé i v situacích, kdy o existenci těchto práv nevědí, nebo je za morální práva nepovažují. To je jeden z hlavních konceptuálních důvodů, proč se lidská práva považují za nejvhodnější nástroj pro překonávání existující kulturní a morální diverzity a prosazování ideálů kosmopolitní spravedlnosti.

Lidskými právy disponuje každý člověk jakožto lidská bytost. To se obvykle vyjadřuje následujícími charakteristikami: *„Lidská práva jsou rovná (každý člověk disponuje stejným souborem lidských práv), nezczitelná (morálně vzato nikdo nemůže přestat být lidskou bytostí) a univerzální (disponuje jimi každý člen druhu Homo sapiens). Mezi nejdůležitější ze všech morálních záležitostí patří to, že jsou neomezená (tedy nezávislá na konkrétních okolnostech a kontextech) a široce sdílitelná (pochopitelná pro všechny lidi bez ohledu na okolnosti a kontexty jejich životů).“* (Dufek 2010:178)

Z principu lidských práv vyplývají jak práva, tak povinnosti. Státy musejí, závazky a povinnosti vyplývající z mezinárodního práva, respektovat, chránit a plnit. Povinnost respektovat znamená, že státy by se měly zdržet zasahování a omezování lidských práv. Povinnost chránit vyžaduje, aby státy chránily jednotlivce a skupiny proti porušování lidských práv. Povinnost plnit závazky znamená, že státy musejí přijmout pozitivní opatření k usnadnění používání základních lidských práv. Na

individuální úrovni to znamená, že i my bychom měli respektovat lidská práva ostatních, stejně tak jak jsme oprávněni odvolávat se na ty naše.

Dalším tématem, v souvislosti s lidskými právy, je diskriminace. Zákaz diskriminace je princip mezinárodního práva v oblasti lidských práv. Tento princip je přítomen ve všech hlavních smlouvách o lidských právech a poskytuje ústřední téma některých mezinárodních úmluv, jako je například Mezinárodní smlouva o odstranění všech forem rasové diskriminace a Smlouva o odstranění všech forem diskriminace žen.

Tato zásada platí pro všechny ke vztahu ke všem lidským právům a svobodám, a to tak, že zakazuje diskriminaci na základě kategorií, jako je pohlaví, barva pleti, národnost, a tak dále. Zásada zákazu diskriminace je doplněna zásadou rovnosti, jak je uvedeno v článku 1 Všeobecné deklarace lidských práv: „Všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovní, co do důstojnosti a práv.“¹

1.1 Historie lidských práv

Mezi první otázky ohledně lidských práv patří, zcela jistě, otázka: Kde se vlastně lidská práva berou? Bylo by přinejmenším zvláštní, kdyby za nástroj nejvyšší právní, politické i morální síly s aktuálně i potencionálně dalekosáhlými dopady na vnitrostátní i mezinárodní politiku měl sloužit pouhý výplod lidské fantazie. Lidská práva na sebou mohou brát v zásadě trojí podobu: „(a) *filozofickou* či *fundacionalistickou*, *stavějící lidská práva na objektivní metafyzické či etické základy*; (b) *politickou* či *pragmatickou*, *vycházející z existující právní a politické praxe lidských práv a funkcí, které tato plní*; a nakonec (c) *konstruktivistickou*, *kteřá kombinuje snahu o kvazi-objektivní či alespoň intersubjektivní zakotvení*

¹ <http://unhchr.ch/udhr/lang/czc.html> Tamtéž celý text české verze Všeobecné deklarace lidských práv

lidských práv s vědomím, že se jedná o hodnotově neutrální politický projekt“. (Dufek 2013: 93)

Typickým a intuitivně nejpřirozenějším přístupem v rámci fundacionalistických pozic je ztotožnění lidských práv a práv přirozených, chápaných jako metafyzická danost. V tomto ohledu pak lze dále rozlišit teisticky motivované argumenty navracející se mimo jiné k analýze lidského dobra a blahobytu, vyplývající z přirozeného zákona, nebo na obhajobu přirozených práv na svobodu a majetek, buď jako logického vyústění práva na vlastnictví sebe sama, nebo jako nutných meta-normativních předpokladů autonomního sledování individuálních životních cílů. Fundacionalismus se opírá o charakteristiku člověka jako bytosti – potencionálního aktéra disponujícího kapacitou k racionálnímu účelovému jednání. Lidská práva posléze slouží jako nástroje ochrany těchto podmínek. Ovšem mezi nedostatky tohoto přístupu patří zejména nedostatečné teoretické propojení s praxí lidských práv, protože principiálně vycházejí z určité morální filozofie zasahující, byť zprostředkovaně, až do oblasti metafyziky. (Dufek 2013: 95)

Tento nedostatek chtějí řešit tzv. politické přístupy ke zdůvodnění lidských práv, a to pevným přimknutím lidských práv k funkcím, které plný soudobé politické a mezinárodně-právní praxi. Ty státy, které daná lidská práva dodržují, jsou chráněny principem neintervence, zatímco ty, které je vědomě porušují, nemají nárok na uznání a rovné postavení v mezinárodním právním a politickém řádu. Ve všech případech jsou lidská práva zdůvodněna jejich funkcí v současném politickém uspořádání, například v roli vodítek pro institucionální reformu nebo změnu, přestože jejich účel lze následně převést do morálně-právního jazyka ochrany lidské důstojnosti. (Dufek 2013: 95-97) Chápeme-li ovšem lidská práva tímto způsobem, ztrácejí charakter individuálních práv a nároku a vzniká otázka, jaký je vlastně vztah mezi univerzálními lidskými právy a vynutitelnými základními právy, ja je definují jednotlivé právní řády – pokud tedy můžeme tvrdit, že *„lidská práva tvoří pouze jejich omezenou*

podskupinu, tedy že existuje jisté jádro skutečných tvrdých lidských práv.“ (Wilkins 2007: 105) To by totiž narušilo princip nedělitelnosti lidských práv uvedených v existujících mezinárodněprávních dokumentech.

Třetí zmínění přístup ke zdůvodnění lidských práv – konstruktivismus, je popsán v následující kapitole Antropologie a lidská práva, jelikož souvisí s tématem ženské obřízky.

Mezi úplně první listiny týkající se lidských práva patří Magna Charta libertatum neboli Velká listina práv a svobod. Byla vydána 15. června 1215 v Anglii. Na nátlak šlechty ji vydal anglický král Jan Bezzemek. Tento dokument se stal základem anglického a amerického práva, tvoří základní zákon anglické stavovské monarchie, omezující pravomoc panovníka ve prospěch šlechty a měšťanstva, garantoval nezávislost církve na králi. Ustanovoval, že žádný svobodný občan nesmí být pronásledován nebo zatčen bez zákonného rozsudku. Tato smlouva se považuje za jeden ze zárodků demokracie v Anglii.²

Dalším krokem k osobní svobodě člověka bylo Prohlášení nezávislosti vydané 4. července 1776. Hlavním tvůrcem byl Thomas Jefferson. Deklarace nezávislosti z roku 1776 byla prohlášením určitých nároků na pravdu.³

V roce 1789 vyvolala, absolutistická monarchie ve Francii a excesivní chování příslušníků šlechty, další z prohlášení o lidských právech a to Deklaraci práv člověka a občana. Národní shromáždění 26. srpna 1789 prohlásilo v 17 článcích „přirozená, nezadatelná a posvátná práva člověka“.⁴ Principiální charakter těchto článků je zdůrazněním jejího osvíceneckého původu, snahou definovat základní práva a svobody „pro všechny lidi, všechny časy a všechny země“ skutečností, že Deklarace byla součástí všech francouzských republikánských ústav včetně té

² www.lidskaprava.cz Citováno dne 14.11.2014

³ Viz. poznámka pod čarou 2

⁴ <http://www.lidskaprava.cz/student/prava-zen> Citováno dne 14.11.2014

dnešní. Jednotlivé články zakotvují stěžejní principy liberálního státu a nejdůležitější lidská a politická práva, dále suverenitu lidu, rovnost před zákonem, presumpci nevinu, svobodu projevu či ochranu vlastnictví.

Mezi nejdůležitější organizace pro ochranu lidských práv patří Organizace spojených národů (The United Nations), dále jen OSN. Název organizace byl navržen prezidentem Spojených států amerických Franklinem D. Rooseveltem a poprvé byl tento název použit v „Deklaraci Organizace spojených národů“ 1. ledna 1942.⁵

Smlouva OSN byla sepsána představiteli 50 zemí světa na konferenci OSN, která se uskutečnila v San Francisku v době od 25. dubna do 26. června 1945. Delegáti těchto zemí rokovali o základních návrzích vypracovaných představiteli Číny, Sovětského svazu, Velké Británie a Spojených států amerických v Dumbarton Oaks v srpnu až říjnu 1944. Smlouva byla podepsána 26. června 1945 představiteli 50 zemí světa. Polsko, které se nezúčastnilo konference, podepsalo smlouvu později a stalo se tak jednapadesátou zakládající členskou zemí.⁶

OSN začalo oficiálně existovat 24. října 1945, kdy byla smlouva ratifikována Čínou, Francií, Sovětským svazem, Velkou Británií, Spojenými státy americkými a většinou dalších signatářů.⁷

Mezi nejdůležitější úspěchy OSN patří vytvoření uceleného souboru právních norem na ochranu lidských práv. Tento univerzální a mezinárodně uznávaný kodex mohou přijmout všechny národy a každý člověk se na něj může odvolávat. Organizace definovala širokou škálu mezinárodně přijímaných práv, včetně práv ekonomických, sociálních a kulturních, občanských a politických, a zároveň vytvořila mechanismy zajišťující ochranu těchto práv a podporující vlády při jejich naplnění.

⁵ <http://www.osn.cz/lidska-prava/> Citováno dne 15.11.2014

⁶ Viz. poznámka pod čarou 4

⁷ Viz. poznámka pod čarou 4

Základem souboru je Charta OSN a Všeobecná deklaráce lidských práv. V průběhu let byly tyto dokumenty rozšiřovány, takže dnes obsahují i ochranu žen, dětí, tělesně či duševně postižených, ochranu menšin, migrujících pracovníků a dalších ohrožených skupin. Tyto skupiny mají v současné době práva, která je chrání před nejrůznějšími formami diskriminace, jež byly po léta v mnoha společnostech považovány za běžné.

Práva byla rozšiřována díky přelomovým rozhodnutím Valného shromáždění, postupně byla prosazena jejich všeobecná platnost, nedělitelnost a soulad s rozvojem a demokratizací. Světová veřejnost byla prostřednictvím vzdělávacích kampaní vytrvale informována o svých nezcizitelných právech, školící programy a technická pomoc OSN umožnily celé řadě států zlepšit soudní a trestní systémy. Systém monitorování dodržování lidských práva si získal značnou podporu a respekt ze strany členských států.

1.2 Antropologie a lidská práva

Původně byla lidská práva pouze morálními právy, avšak po druhé světové válce se z nich stala díky zakotvení v mezinárodních úmluvách a vnitrostátních ústavách pozitivní práva nejvyšší právní síly. Jsou právy, která mají nejvyšší váhu, a proto v případě konfliktu vítězí nad většinou ostatních úvah. Slouží dnes často jako standard legitimacy politických režimů.

Nyní se dostáváme ke třetímu pojetí lidských práv, která, jak bylo uvedeno výše, představují spojovací článek ke zdůvodnění těchto práv, tj. konstruktivismem, a to díky zdůraznění teleologického charakteru lidských práv. *„Konstrukt lidských práv vytvořil komplexní společenskou praxi, jež organizuje vztahy mezi jednotlivci, společností a státem okolo zvláštní skupiny substantivních hodnot, které jsou implementovány*

prostřednictvím rovných a nezcizitelných univerzálních práv“ (Dufek 2013: 87). V samotném jádru této praxe mají být hodnoty obsažené ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Základní stavební prvky deklarace na sobě vzájemně závisejí. Existují čtyři strukturální rysy deklarace: „ (a) univerzální práva představují mechanismus implementace hodnot jako zákaz diskriminace či adekvátní životní úroveň. S výjimkou práva na sebeurčení jsou všechna práva v ní obsažená (b) právy jednotlivců. Všechna mezinárodně uznaná práva vytvářejí (c) vzájemně propojený a nerozlučitelný celek. Téměř výlučnou odpovědnost za implementaci lidských práv ve vztahu ke svým občanům (d) nesou státy.“ (Dufek 2013: 87)

Jak již bylo nastíněno výše, koncept lidských práv je na půdě OSN neustále rozvíjen a k deklaracím jsou připojovány další dokumenty a dohody. Míra mezinárodního konsensu je ovšem různá a to z důvodů, že jednotlivé státy ratifikují pouze některé z dokumentů.

OSN prosazuje mezinárodně platná práva ekonomická, sociální, kulturní, občanská a politická a usiluje o vytvoření mechanismů zajišťujících ochranu těchto práv (Komise OSN pro lidská práva, Vysoký komisař pro lidská práva). Komisař OSN je pověřen reagovat na porušování lidských práva. Komise OSN zajišťuje spolupráci s dalšími orgány, jako jsou např.: UNICEF, UNESCO, UNDP a UNHCR⁸. Tímto získává informace přímo v terénu. OSN také věnuje pozornost zprávám podávaným nevládními organizacemi, např. Amnesty International nebo

⁸ **UNICEF** – United Nations Children’s Found (Dětský fond Organizace spojených národů), *11.prosince 1946, celosvětová organizace zabývající se ochranou a zlepšováním životních podmínek dětí a podporou jejich všestranného rozvoje. **UNESCO** – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizace OSN pro východu, vědu a kulturu)*4.listopadu 1945. **UNDP** – United Nations Development Programme (Rozvojový program OSN) *1966, speciální instituce odpovídající za řízení a koordinace rozvojových projektů a poskytování technické pomoci. **UNHCR** – United Nations High Commissioner for Refugees (Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky)*14.prosince 1950, věnuje se pomoci uprchlíkům, osobám žádajícím o azyl, atd.

Human Rights Watch, které celosvětově dohlíží na dodržování těchto práv.⁹

„Lidská práva jsou založena na představě o všelidském, univerzálním chápání práv a svobod, uznání nezrušitelnosti přirozených práv člověka, práv občana a svrchovanosti zákona, tedy na zásadách občanské společnosti a právního státu.“ (Tošner 2012:319) Tato představa vznikla na konci 19. století a byla považována za naturalistickou, jelikož se opírala o představu univerzální lidské přirozenosti. Takový postoj je označován za universalismus. Ovšem věc je složitější, jelikož lidská práva se opírají o koncepcce humanity, univerzálního lidství a o specifické západní pojetí morálky.

Jak bylo uvedeno v úvodu první kapitoly, lidská práva jsou někdy považována za samozřejmá, přičemž nejvýraznější a nejznámější vyjádření tohoto přesvědčení najdeme v Deklaraci nezávislosti Spojených států amerických: *„Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni a jsou nadáni jistými nezcizitelnými právy, mezi něž patří právo na život, svobodu a budování osobního štěstí“* (Jefferson 2000: 154). Tím pádem by pak lidská práva nepotřebovala sebe-ospravedlňující princip a nepotřebovala by sama další ospravedlnění.

To může být ovšem bráno jako kontroverzní postoj. Jestliže by lidská práva byla skutečně tak samozřejmá, jak tvrdili a tvrdí teoretici přirozeného zákona a přirozených práv, stále by bylo potřeba předložit přesvědčivou racionální argumentaci v zájmu jejich objasnění a ospravedlnění.

Jak již bylo řečeno, téma ženské obřízky je nejvíce spojeno s konstruktivistickým pojetím lidských práv, a to díky zdůraznění teleologického charakteru lidských práv. Tento charakter implicitně staví lidská práva do role cílů a aspirací, o něž by jednotlivé společnosti měly usilovat. Tato představa je principiálně otevřená a míří do budoucnosti,

⁹ Tošner, Michal: Lidská práva. Přehledové studie 07/5

což umožňuje vyhnout se námitkám z diskrepance mezi ideálem lidských práv a jejich politickou a právní realitou. (Donnelly 2002: 14-16) Lidská práva jsou zde postavena na principu intersubjektivního uznání lidí jako sobě rovných a svobodných bytostí, čili vzájemného uznání rovné důstojnosti. Tato práva pak představují nástroj mezistátního či globálního uznání. Jedná se o projekt s principiálně otevřeným výsledkem; do popředí se dostává koncept „mezikulturního dialogu“ o lidských právech, který jednak odpovídá jejich intersubjektivnímu ustanovení a zároveň tlumí obavy z jednostranného vnucování etnocentrických (tj. západních) morálních hodnot. To bývá v konstruktivistickém pohledu podpořeno tvrzením, že lidská práva nejsou neopakovatelnou větví specifické, po staletí se utvářející západní kultury, nýbrž nejsmysluplnější a empiricky ověřenou odpovědí na socio-strukturální výzvy politické modernity, jimž musí čelit každá společnost nebo kultura. (Dufek 2013: 97)

V důsledku utvářející se západní společnosti, a s tím spojený i vznik západního podloží práv, vzniká námitka proti univerzální platnosti lidských práv. Tato práva, která vznikají v euroamerické společnosti, mohou vést k přesvědčení, že jde o „pozápádňování“ světa a vnucování cizí kultury. Proto se mohou lidská práva snadno stát konstruktem myšlenky „nezápadních“ společností, že jde o manipulaci s tradicemi a postoji tradičních společností ve prospěch Západu. Proti těmto myšlenkám se vymezuje kulturní relativismus, který chápe každou kulturu jako hodnotu samu o sobě. Od tohoto postoje můžeme odvozovat relativistické pojetí lidských práv. Kulturní relativisté podporují myšlenku, že není možné nalézt poznatelnou podstatu člověka a s tím spojené jednoznačné určení společné podstaty. Tvrdí, že nelze určit, co je označováno za přirozenost člověka, ale nacházejí kontextem podmíněnou sociálně konstruovanou osobnost. Vše tedy souvisí s kontextem a konkrétní rozpravou o lidství a přirozenosti, nelze určit přirozenost mimo specifický kulturně-politický kontext. (Tošner 2012: 320) *„Prohlášení, že lidská práva platí univerzálně a jsou odvozena od lidské přirozenosti, je z hlediska kulturního relativismu*

nepřijatelné, protože tato práva vznikla v omezeném politickém, kulturním a společenském kontextu.“ (Tošner 2012: 320)

2 PRÁVA ŽEN

Ačkoliv se to na první pohled nezdá, porušování práv žen je jedním ze zásadních problémů současné společnosti. Diskriminace postihuje ženy různých kultur, národností a barev pleti. Mění se formy a rozsah porušování ženských práv. Ženy mohou být znevýhodňovány v porovnání s muži ve výchově nebo ve vzdělávání. V zaměstnání často dochází ke stereotypnímu vnímání žen jako méně výkonných a perspektivních zaměstnanců. Nerovné postavení žen a mužů ve společnosti je hlavní příčinou generově podmíněného násilí na ženách. Obětí domácího násilí, a to ať fyzického, psychického či sexuálního, jsou ve většině případů ženy. Mezi násilí na ženách řadíme také ženskou obřízku. Termín, který odkazuje na chirurgické operace prováděné ve více než třiceti zemích - V Africe, Blízkém Východu a jihovýchodní Asii. Je důležité si uvědomit, že ženská obřízka se týká celé škály pohlavních operací, a také je důležité, že symbolický i rituální význam této praxe se liší mezi jednotlivými kulturami.

Debaty o ženské obřízce prezentované v oblastech lidských práv často zdůrazňují integritu a nedotknutelnost lidského těla, někdy i za použití analogie s týráním žen a zneužíváním dětí. Lidská práva jsou, tak jako jejich samotná koncepce, často debatovány. Je tedy možné vést debatu o ženské obřízce v kontextu lidských práv na stejné úrovni jako jiné debaty, když podle kulturního relativismu nemůžeme nahlížet na jednotlivé kultury a jejich tradice ze stejného pohledu? V americké a evropské společnosti jsou často operace zvětšení či zmenšení prsou, piercing (včetně pohlavních orgánů) a další plastické operace a modifikace prezentovány jako způsoby, jak převzít kontrolu nad svým tělem. Tyto způsoby o sebeurčení jsou velmi podobně – jako ženská obřízka – brány jako zahájení sociální a osobní změny. V obou případech

se jedná o pochopení těla, estetiky, sexuality a vztahy mezi pohlavími, ovšem jejich pojednání je poněkud odlišné, stejně jako jejich sociální a institucionální nastavení.

I přes snahy kulturních relativistů (viz kapitola 3), zachovat jednu z kulturních tradic prováděnou ve více než třiceti zemích světa, je ženská obřízka jakéhokoliv typu uznána jako porušování lidských práv žen a dívek. Tato praktika porušuje řadu zásad, norem a standardů zavedených v oblasti lidských práv, včetně zásady rovnosti a zákazu diskriminace na základně pohlaví, práva na život, právo na svobodu. Ženská obřízka má své kořeny v genderové nerovnosti a připravuje dívky a ženy o to, aby nezávisle rozhodovaly o zásahu, který má a bude mít vliv na jejich tělo a jejich životy. (WHO 2008: 8)

Zaznamené-li ovšem takovýto selektivní zájem o určitý fenomén a takovouto ostrou diskuzi, může nám to být signálem, že se jedná o emocionální reakci v důsledku otřesení určitých kulturně významných hodnot. Kulturní šok, psychický i sociální otřes způsobený překvapivým, nečekaným nebo neuvěřitelným zjištěním, které bylo vyvoláno bezprostředním kontaktem jednotlivce, sociální skupiny nebo celé společnosti s cizí, neznámou kulturou, je typický pro konceptuální diskomfort zažívaný v takovýchto situacích a příznačný pro etnocentrické reakce. Ty daleko více než o fenoménu samém hovoří o našich vlastních kulturně a dobově podmíněných konceptech. Nejen samotný nástup veřejného zájmu o ženskou obřízku, ale i časová posloupnost charakteru námitek ukazuje na zajímavou spjatost a jejich provázanost s historickou a kulturní situací západní společnosti; zatímco kritiky vycházející z feministických přístupů a sociálních konceptů světa založeného hlavně na konceptu asymetrie mocenských vztahů mezi muži a ženami dominovaly diskuze o obřízce v 70. letech 20. století, v následujících dekádách, ke konci 80. let a v letech 90., začal na Západě získávat popularitu nový koncept, a to koncept potřeby ochrany dětí před zneužíváním dospělými, zvláště pak před zneužíváním sexuálním.

Dominantním tématem diskusí o obřízce přestalo být právo žen na sexuální uspokojení a ženská obřízka začala být v populárních i antropologických, sociologických a právních studiích diskutována a interpretována jako zneužívání dětí. V tomto případě o představách o tom, jak by se lidé měli chovat, a proč by se tak měli chovat.

Je-li ale reakce Západu kulturně podmíněnou reakcí na kulturně podmíněné jednání jiných lidí, je zřejmé, že etické a hodnotové soudy obsažené v této reakci jsou projekcí významů z naší vlastní kultury. V takto hodnocených kulturách – řekněme cirkumcizních – ale toto jednání samotné může mít významy zcela jiné: ti, kdož jej praktikují, je mohou vnímat jako integrální součást své individuální, kulturní a etnické identity či jako svůj náboženský závazek, aniž by vyvolávalo silně negativní emocionální postoje jako v kultuře Západu.

Příčiny ženské obřízky zahrnují kombinaci kulturních, náboženských a sociálních faktorů v rámci rodin a komunit. Kde je ženská obřízka brána jako sociální konvence, je vyvíjen tlak a silná motivace k udržování této praxe. Velice často je považována tato tradice jako nezbytná součást způsobu, jak připravit dívku na dospělost a manželství. Dále může být tato tradice spojena s kulturními ideály ženskosti a skromnosti, mezi něž patří názor, že dívky jsou čisté a krásné po odstranění části těla, která je považována za mužskou nebo nečistou. Další důvody praktikování ženské obřízky nastíním v následujících kapitolách. Zaměřím se na typologii ženské obřízky, její estetické, zdravotní a hygienické důvody. Dále popíši spojení ženské obřízky a přechodového rituálu iniciace, který je v mnoha kulturách, tím hlavním důvodem k provádění této praxe.

2.1 Ženská obřízka

Ženská obřízka je pro západní společnost brána jako něco nepochopitelného a snaží se proti ní bojovat. Jak je uváděno v mnoha člancích, je to něco, co je bráno jako páchání zla na dětech, na ženách. Přestože má na černém kontinentu statut ctěné kulturní tradice, je v některých oblastech státem zakázána. Ovšem je v tichosti tolerována a samotné kultury, jež obřízku provádějí, na ní sami lpí. Je totiž jednou z mála tradic, která po ataku západní společnosti zůstala.

Je jednou z temných stránek kulturní tradice subsaharské Afriky. I přes oficiální zákaz je obtížné vymanit se ze zažitého zvyku. Ženská obřízka je dnes nejvíce praktikována v afrických zemích. Konkrétně na severovýchodě Afriky (viz příloha II.). Je prováděna v 28 zemích subsaharské Afriky. V řadě těchto zemí již k zákazu obřízky došlo. Přesto je praktikována i navzdory velmi tvrdým trestům – na Pobřeží slonoviny minimálně pět let vězení a až dvacet let v případě úmrtí oběti. Jinde je ženská obřízka povolena nebo probíhají snahy o její přenesení do sterilního prostředí lékařských ordinací. V Egyptě ji i přes formální zákaz provede lékař nebo jiný zdravotnický personál. V Keni, kde se obřízka provádí, mají ženy, které ji provádí, tzv. obřezávačky, ve vesnických komunitách vysokou prestiž.¹⁰

V posledních desetiletích je v Evropě a Americe věnována pozornost zejména ženské obřízce. Ta byla západu stejně dlouho a dobře známá jako ostatní tradiční praktiky afrických etnik, nicméně se jí více méně okrajově věnovaly pouze odborné publikace. Oproti tomu se, od 80. – 90. let 20. století, zmínky právě o tomto zvyku stále více a častěji objevují v různých médiích: populárních časopisech i seriózních denících a týdenících, věnují se jí organizace s lidsko-právní tematikou. O popularitě tohoto fenoménu se můžeme přesvědčit i na internetu: stačí jen pouhé zadání hesla „ženská obřízka“ a ve vyhledávači naskočí stovky

¹⁰

Zdroj: <http://www.afrikaonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010101>. Citováno 20.3.2015

odkazů na různé webové stránky a diskusní skupiny, které se tomuto kontroverznímu tématu věnují.

Mezi nejvíce obvyklé argumenty, které se snaží odsoudit ženskou obřízku, patří zejména popření práva žen na plnohodnotný a uspokojivý sexuální život. Toto téma je hojně rozebíráno a posuzováno v diskuzích, které se zaměřují na ženská práva. Pojem ženské obřízky je zde používán v jiném smyslu, než jak na něj pohlížejí samotné kultury, které tento rituál vykonávají. Nejčastěji je hovořeno o mutilacích (znetvoření, zmrzačení) ženských pohlavních orgánů¹¹, barbarských rituálech, zvěrstvech či ohavnostech. Proto je také ženská obřízka chápána jako násilí páchané na ženách, ritualizované zneužívání dětí či porušování základních lidských práv. (Skupnik 2007)

Ženská obřízka, konkrétně klitoridektomie, je pro některá etnika viděna jako symbol kulturní loajality a jako symbol vzdoru proti evropskému kolonialismu. Přesto v současné době probíhají ve Východní Africe pokusy o opuštění těchto tradic, ovšem které nejsou založeny na sexuálních právech (s výjimkou městských vzdělaných feministek), ale na tom, že ženská obřízka ohrožuje zdraví právě kvůli tomu, že ji vykonávají lidé bez lékařských osvědčení a kvůli používání nehygienických nástrojů.

Ženská obřízka je praktikována mezi muslimy, křesťany, animisty a dokonce i Židy, i když ji explicitně žádné náboženství nepředepisuje jako nezbytnou. Ženská obřízka je běžně asociována s islámem, i když v Africe její tradice islámu zřejmě předchází. Také Korán jako hlavní zdroj muslimského práva ji přímo nevyžaduje. Amnesty International uvádí: „ženská obřízka předchází vzniku islámu, není praktikována většinou muslimů a přesahuje rámec náboženství.“¹² A také The Female Genital

¹¹ Méně zbarvené a běžnější je označení cirkumcize či obřízka, jež má dlouhou historii – například od Frazera 1904 po Silvermana 2004, byť je poněkud nepřesné; snad k neutralitě se nejvíce blíží termín jako genitální (chirurgické) operace (genital operation/cutting; například Walley 1997)

¹²

Education and Networking project¹³ stanovuje: „... nejde o islámskou praktiku. Je to částečně náboženský a částečně kulturní rituál. V Africe a na Středním východě je praktikován muslimy, kopty, katolíky, protestanty, abychom jmenovaly alespoň některé.“¹⁴

Přes poměrně velkou rozšířenost a praktikování geograficky a etnicky rozdílnými skupinami byla obřízka v poslední době spojována s islámem, a to jak v médiích, tak některými akademiky. Údajná spojitost mezi islámem a ženskou obřízkou je v západních médiích, jimž se – někdy v duchu klasických xenofobních kliše – daří představovat islám v tom nejnegativnějším světle, považována za nezvratný fakt.

Ženskou obřízku nalezneme především v Africe a zemích ovlivněných africkou kulturou. Není pochyb o tom, že obřízka se v subsaharské Africe praktikovala dávno před příchodem islámu. Nově konvertovaní afričtí vůdci, kteří se snažili zachovat tento zvyk, jej spojili s islámem. Během času tak muslimové z těchto zemí uvěřili, že obřízka je islámem požadována. Korán, ani hadíthy neobsahují žádné výzvy k provádění obřízky, a v islámských zemích jako je například Saúdská Arábie, Irák, země Zálivu, Alžírsko či Pákistán se obřízka vůbec neprovádí. (Kouřilová, Mendel 2003)

I přesto se často tvrdí, že kořeny ženské obřízky jsou v islámu a že islám je také zodpovědný za špatnou situaci žen v Egyptě a dalších arabských zemích. Způsob šíření obřízky pomůže objasnit, že se nejedná o náboženskou praxi. Když islám vstoupil do asijských zemí z Arábie a Íránu, obřízku s sebou rozhodně nepřinesl. Když byl však importován do Asie prostřednictvím kultur Nílského údolí, byla obřízka jeho součástí. Ačkoliv ženská obřízka je obvyklá stejně tak mezi muslimy jako jinověrci a její kořeny sahají daleko před příchod islámu, je tato praxe přesto mylně spojována s islámem. (Kouřilová, Mendel 2003)

¹³ Internetové stránky, zabývající se problémem ženské obřízky. Citováno dne 20.3.2015
¹⁴ <http://www.fgmnetwork.org/intro/fgmintro.html> Citováno dne 20.3.2015

Ženskou obřízku můžeme rozdělit do několika forem. Silverman Eric (2004), etnolog, zabývající se sexualitou, vztahy mezi pohlavími a také dějinami obřízky, se přiklání ke klasifikaci Světové zdravotnické organizace (World Health Organization, WHO). Rozlišuje čtyři typy adjustací ženských pohlavních orgánů. Prvním typ je WHO typ IV, který označuje jako introcizi „odstranění externích genitálií“, tedy operaci, při níž je odstraněn klitoris, velké a malé stydké pysky, či jejich části, ovšem bez následného uzavření poševního vchodu. Do této kategorie spadají i podle organizace WHO praktiky jako je piercing genitálií či aplikace žíravých rostlin a materiálů. K dalším typům těchto operací patří tzv. faraónská obřízka, tedy WHO typ III., někdy také nazývaná „infibulace“, která spočívá v odstranění klitorisu, velkých a malých stydkých pysků, či jejich částí a následně uzavření poševního vchodu buď fixovaného sešitím, nebo srůstem zbývajících poranění měkkých tkání. Ve srůstu je ponechán jen malý otvor pro odtok moči (urinaci) a odtok menstruační krve. „Sunská obřízka“ (termín, převzatý z islámské praxe) je dalším typem operace ženských pohlavních orgánů. Podle Světové zdravotnické organizace se jedná o WHO typ II., při kterém dochází k odstranění klitorisu a klitorální předkožky. WHO typ I. je „excize nebo klitoridektonomie“, což můžeme brát jako odstranění klitorisu, přičemž ostatní genitálie zůstávají neporušeny (viz příloha I.).

Podrobný popis můžeme také nalézt v *The Dictionary of Anthropology* (Barfield 1997, antropolog, autor mnoha etnografických prací zabývající se Blízkých Východem, ředitel ústavu Bostonské Univerzity pro studium muslimských společností). Podle něj je nejrozšířenější faraónská obřízka, kterou synonymizuje s infibulací, přičemž tato praktika zahrnuje odstranění stydkých pysků a klitorisu spolu s klitorální předkožkou a následně uzavření poševního vchodu s otvorem pro urinaci a odtok menstruační krve. Dále popisuje excizi jako různé formy klitoridektonomie, kdy dochází k vyoperování klitorisu a částí předkožky a stydkých pysků. Jako mírnější formou obřízky se nabízí odstranění pouze klitorální předkožky, ovšem Barfield dodává, že tento

zákrok je často doprovázen naříznutím nebo částečným odstraněním klitorisu. (Barfield 1997)

Ženská obřízka zahrnuje spoustu genitálních operací. Můžeme na této obrovské škále nalézt jednotlivé varianty, které se překrývají, ale zároveň se mohou velice lišit. Na jedné straně můžeme nalézt rozdílné praktiky jako je infibulace, introcize, klitoridektonomie a na straně druhé formy obřízky zahrnující pouze částečnou klitoridektonomii, dále také různé symbolické formy obřízky opět velice variabilní od drobných poranění až po aplikaci barev.

2.2 Důvody praktikování ženské obřízky

Dopady ženské obřízky na tělo a psychiku ženské obřízky jsou nezanedbatelné. Ženy po zákroku ve většině případů ztrácejí sebevědomí a jsou plně oddány mužům. Ženská obřízka je také spojena s vysokou mortalitou, ovšem nelze ji přesně určit, protože africké dívky a ženy si smrt nespojují s obřízkou. Za časté komplikace můžeme považovat silnou bolest a krvácení. Ostrá bolest může vést až k takovému stavu, kdy je tělo v šoku s následnou smrtí. Další komplikací, ovšem až při hojení nebo zahojení poškozené části těla, je sepse. Souvisí s nepoužíváním sterilních nástrojů, těhotenství a porodu u obřezaných žen. Hlavní riziko nastává u žen v době porodní a to zejména v oblastech, kde je porodnická péče nedostatečná. Tento problém ovšem nastává i u porodnického personálu ve vyspělých zemích, jelikož nemají dostatečné zkušenosti s porodem obřezaných žen.

Nawál El Saadwi (2007) lékařka, spisovatelka a militantní obhájkyň ženských práv, vypráví ve své knize *The Hidden Face of Eve* o svých zkušenostech venkovské lékařky, kdy byla volána k případům souvisejícím s obřízkou, a líčí komplikace, které často ohrožovaly život mladých dívek.

V 19. století se američtí a evropští chirurgové snažili léčit fyzickou, mentální a morální nerovnováhu právě klitoridektomií. Silverman uvádí, že kauterizace klitorisu a vulvy a klitoridektomie nebyly časté, nicméně jsou pro dobové klima signifikantní, a občasně k nim bylo přistupováno v průběhu celého 19. století; na okraji západní lékařské praxe přežívala chirurgická praxe klitorálních modifikací až téměř do 90. let 20. století. (Silverman 2004) Je to zcela pochopitelný krok v atmosféře, která předpokládala, že masturbace je nejen fyzické, ale i morální zlo, a že zcela nevyhnutelně způsobuje specifická onemocnění a vede k mravně závadnému jednání. Jestliže byla příčinou masturbace snaha po dosažení klitorálního vzrušení, bylo tudíž logické problémy řešit chirurgickým odstraněním klitorisu.

Závažné zdravotní problémy ženské obřízky jsou v odborné literatuře dostatečně dokumentovány. Jelikož jsou tyto zákroky většinou prováděny nekvalifikovanými silami, může mít ženská obřízka kromě bolesti a s ní souvisejícího traumatu dlouhodobý dopad na ženino fyzické i duševní zdraví. Lékařská studie lékařské fakulty Univerzity Ajn Šams v Káhiře o ženské obřízce publikovaná roku 1965 dospěla k následujícím závěrům:

- Obřízka má negativní dopad na zdraví žen a způsobuje mladým dívkám sexuální šok. Snižuje schopnost ženy dosáhnout orgasmu a má jistý – i když menší – dopad na snižování sexuální touhy.
- Vzdělání napomáhá omezit výskyt tohoto jevu, neboť vzdělaní rodiče mají tendenci nevystavovat své dcery takovýmto zákrokům. Naopak nevzdělané rodiny v podřízení převládajícím tradicím a ve víře, že odstranění klitorisu snižuje sexuální touhu dívek (a proto napomáhá uchovávat jejich panenství a cudnost), pěstují tento zvyk.

- Není pravda, že ženská obřízka pomáhá snižovat případy rakoviny vnějších genitálií.
- Ženskou obřízku ve všech formách a stupních, zejména pak tzv. faraónskou obřízku, provázejí okamžité a pozdější komplikace jako jsou záněty, onemocnění močových cest, cysty, otoky, apod.
- Masturbace u obřezaných dívek je méně častá, než u dívek, jež tuto operaci nepodstoupily. (Kouřilová, Mendel 2003:48)

Pokud jde o snahu omezovat ženskou sexualitu, stojí za zmínku, že v polovině 19. století a na počátku 20. století byla klitoridektomie a ooforektomie (chirurgické odnětí vaječnicků) prováděna i ve Spojených státech amerických a Anglii. Tento zákrok měl být lékem na ženskou masturbaci, hysterii a choromyslnost. Se zvyšováním úrovně vzdělávání a neudržitelnosti medicínských argumentů v jejich prospěch tyto praktiky na Západě vymřely. (Kouřilová, Mendel 2003)

To, jako je, zdá se, všude ve světě potřeba různých úprav, aby se lidé stali dospělými jedinci, tak také všude ve světě vnímají lidé své okolí i sebe samé v estetických termínech. Liší se znaky toho, co je krásné, přitažlivé a vzrušivé. Proto v některých kulturách být neobřezaný také znamená – zcela kontrastně s naším pojetím „genitální estetiky“ a smyslné vzrušivosti – nebýt sexuálně přitažlivým. Neobřezané ženské genitálie mohou být v dané kultuře vnímány jako odpudivé a nečisté, a dokonce je možné věřit, že kdyby nebyly obřezány, mohly by dorůst do podoby penisu. (Silverman 2004)

Jak již bylo řečeno, důvodů pro vykonávání ženské obřízky je mnoho. Ať už jde o důvody estetické či zdravotní. Nahid Toubia, lékařka a

aktivistka bojující za ženská práva (What is Female Genital Mutilation?, 2000), vyjmenovává 11 důvodů pro provádění ženské obřízky¹⁵:

- Ženské genitálie jsou rituálně nečisté a musejí být očištěny.
- Ženské genitálie jsou škaredé a musejí být zaříznuty, upraveny.
- Obřízka je módní záležitostí, způsobem, jak se stát opravdovou ženou.
- Obřízka je vstupním rituálem do stádia ženství.
- Neobřezaná žena se nemůže provdat.
- Obřízka zvyšuje manželův sexuální prožitek.
- Obřízka způsobuje upřednostňování vaginálního styku před simulací klitorisu.
- Obřízka zvyšuje plodnost a brání úmrtím novorozeňat a rodiček.
- Bůh posvěcuje obřízku.
- Obřízka ochraňuje panenství.
- Obřízka léčí „sexuální deviace“, tj. frigiditu, homosexualitu a přehnanou sexuální náruživost.

Můžeme si ovšem všimnout, že některé z těchto důvodů byly již v průběhu let zpochybněny.

¹⁵ Kouřilová, Mendel: Cesta k prameni: Fatwy islámských učenců k otázkám všedního dne.

2.3 Ženská obřízka jako iniciační rituál

Častým názorem je, že z moderního světa vymizela iniciace. Zatímco v tradičních společnostech hraje iniciace zásadní roli, v současné západní společnosti téměř neexistuje.

Rituály, jejichž sexuální charakter nelze popírat a o nichž se říká, že dělají muže nebo ženy, spadá do stejné kategorie jako některé rituály týkající se přerézávání pupeční šňůry, dětství a dospívání, a že jsou to rituály odluky od bezpohlavního světa a vzápětí rituály přijetí do světa sexuálního, do užší společnosti, kterou tvoří jedinci, téhož pohlaví napříč všemi ostatními společnostmi obecnými nebo zvláštními. To platí zejména pro dívky¹⁶, jelikož společenská činnost žen bývá mnohem jednodušší než u mužů. U obou pohlaví je velice obtížné stanovit začátek pohlavní dospělosti. Je proto ještě neodpustitelnější, že pro označení souboru rituálů, obřadů a praktik různého rázu, které u různých národů označují přechod od dětství k dospělosti, přijali termín „rituály dospívání“. I rozdílnost věku, kdy se provádí obřízka, tomu nasvědčuje. U mnohých národů se tato operace dělá v dost značných intervalech, například jednou za dva, tři, čtyři, nebo pět let, takže se obřezávají děti různě pohlavně vyspělé. Obřízku neleze pochopit, pokud ji zkoumáme odděleně; je vhodné ji ponechat v kategorii praktik téhož rázu, tedy v kategorii praktik, které odnětím, useknutím či zmrzačením jakékoliv části těla pro všechny viditelným způsobem mění osobnost jedince.

Obecně se rozumí iniciací souhrn rituálů a ústních naučení, po kterých následuje zásadní změna náboženského a sociálního statusu osoby, která iniciaci podstupuje. Z rozmanitých kategorií iniciace je

¹⁶ Ke stejným výsledkům bychom dospěli, kdybychom srovnávali věk, kdy dochází k umělé defloraci (protržení panenské blány), s věkem dospělosti – až na vzácné výjimky spolu v rámci téhož národa nijak nesouvisí; navíc je protržení panenské blány víc než pouhou přípravou na pohlavní styk ať manželský nebo předcházející sňatku nebo zasnoubení.

zvláště důležitá iniciace v pubertě, a to proto, abych pochopili premoderního člověka. Tam, kde existují rituály přechodu, jsou všichni mladí z etnika povinni jimi projít. Pro to, aby byl adolescent přijat mezi dospělé, musí čelit řadě iniciačních zkoušek; a díky těmto rituálům a zjevením, které obsahují, bude uznán jako odpovědný člen společnosti. Inicie uvádí nového člena zároveň do lidského společenství i do světa duchovních hodnot. Učí se chování, praktiky a instituce dospělých, ale také mýty a posvátné tradice společnosti. (Eliade 2004)

Součástí iniciace v období puberty je většinou obřízka, která představuje rituál *par excellence*, který je rozšířený zejména v Africe, jak již bylo řečeno a dále také v islámských zemích a Oceánii.

Obřezaný jedinec je vnímán z obecného hlediska rituálem odluky (představa odseknutí, proražení, atd.), který ho automaticky připojuje k určité skupině lidí, a jelikož operace zanechává nerasmazatelné stopy, toto přijetí je definitivní. Obřezání je způsob definitivního odlišení, existují i jiné způsoby, jako nošení zvláštního oděvu nebo masky nebo pomalování těla (zejména barevnými hlinkami), které odlišují dočasně. A právě ty hrají značnou roli v přechodových rituálech, neboť se modifikovaně opakují při každé změně v životě jedince. (Gennep 1991)

Jako iniciační rituál je obřízka nejvíce rozšířeným a téměř univerzálním rituálem. Na mnoha místech, kde se ženská obřízka praktikuje, je brána jen jako součást ceremonie, která obsahuje mnoho dalších rituálů. Např. pro etnikum Okieků v Keni, představuje obřízka – jak chlapců, tak dívek – uvedení do dospělosti, ale úplný proces iniciace pokračuje po dobu několika měsíců a zahrnuje dlouhodobé učení o vstupu do komunity, o nových společenských vztazích a hodnotách. Zatímco obřízka je brána jako ústřední zahájení iniciace a je fyzickou známkou dospělosti, zasvěcení nemůže být sníženo pouze na tento akt samotný. V jiných společnostech iniciace obřízku nezahrnuje vůbec. (Kratz 2003: 271)

V každém případě se účel a význam ženské obřízky týká konkrétního chápání identity, osobnosti, morálky, dospělosti, pohlaví, tělesné estetiky a dalších otázek. V Súdánu je například obřízka znakem posílení ženské čistoty a krásy. Pro Kikujoki v Keni je obřízka, provedená v rámci zasvěcení do dospělosti, základním morálním „sebemistrovstvím“ pro ženy i muže. Věk obřezaných se značně liší podle kulturního chápání této tradice. V Mali a Súdánu jsou dívky obřezány v rozmezí šesti až osmi let, zatímco různá etnika v Keni a Sierra Leone podstupují tuto praxi již v batolecím věku. Jorubové v Nigérii často obřezávají své děti jen několik dní po narození, stejně jako tomu bylo dříve, v případě mužské obřízky, ve Spojených státech a Evropě. (Kratz 2003: 271-272) V etniku Ndembů podstupují iniciační obřady dívky i chlapci, ale obřady se od sebe liší. Chlapci jsou obřezávání společně, kdežto dívky individuálně. Chlapcům jsou při obřadech vštěpovány kmenové hodnoty, lovecké dovednosti a sexuální poučení. Dívky jsou připravovány pro vstup do manželství, které následuje bezprostředně po iniciačním rituálu, ve většině případů. Hlavním bodem je kontrast mezi skupinovou povahou chlapeckých obřadů a individuálním zacházením s dívkami, při obřadech jim věnovaných. Mukanda, obřad chlapců a dívek, kde obě pohlaví podstupují obřízku, kvalifikuje chlapce do loveckých kultů a dívky do kultů plodnosti. (Turner 1970: 152-278)

3 SOUČASNÉ DEBATY

Diskuse o praktikování ženské obřízky je jak lokální, tak i globální – zahrnuje tradiční kultury, kultury přistěhovalců v západním světě a mezinárodní nevládní organizace. S obrovskou rozmanitostí ve světě, nevyhnutelně vznikají neslučitelné sociální a kulturní praktiky, a tím vznikají konflikty a diskuse. V rámci kulturního relativismu by měl každý soubor postupů a ujednání platit v rámci svých vlastních podmínek a způsobu života. (Kratz 2003: 272) Přesto dochází k prolínání různých kultur a společností a dochází k praktikování odlišných praxí ve stejných sociálních podmínkách. Tím dochází k diskusím mezi kritiky a odpůrci ženské obřízky.

Debaty o ženské obřízce se týkají širokého spektra aktérů, přes řadu sociálních a právních oblastí, od rodinných a domácích vazeb až k mezinárodním tribunálům. To znemožňuje charakterizovat tyto debaty v jednoduchých podmínkách a nelze je popsat pouze jako soupeření žen proti mužům. Je důležité si uvědomit, že pokud se snažíme pochopit neznámé praktiky, není nezbytné je podporovat, nebo naopak. Nicméně, nelze se domnívat, že oponovat nebo pomoci změnit postupy, které se některým zdají problematické, je jednoduché. Vždy bychom měli brát ostatní kultury a společnosti jako rovnoprávné vrstevníky. Takové chápání je zásadní pro efektivní zapojení do témat o ženské obřízce. (Kratz 2003: 272)

Chceme-li umístit současné spory do souvislosti, měli bychom také zvážit jejich vlastní historii a různé oblasti, ve kterých se vyskytují. Debaty, které se týkají vymícení tradice ženské obřízky, jsou spojeny s pohyby feministických hnutí v různých časech a prostorech. Kritika ženské obřízky má dlouhou tradici v západním světě, která může být datována alespoň do koloniální éry. Nicméně tato tradice sahá minimálně až

k druhé vlně feminizace¹⁷ v USA a Evropě v 60. letech 20. století. Nejslavnějšími zástupci kritiků ženské obřízky byli Gloira Steinem, Mary Daly a v 80. letech Naval El Saadwi, která veřejně odsoudila veškeré praktiky ženské obřízky. Během desetiletí OSN pro ženy (1975-1985) se ženská obřízka stala prominentním a kontroverzním tématem.¹⁸

V tomto období byly africké ženy charakterizovány jako oběti patriarchy a nevědomosti. Také nový termín pro označení ženské obřízky – mrzačení ženských pohlavních orgánů (female genital mutilation – FMG) – poukazoval na to, že není brána jako tradice, ale pouze zlo pro ženy. Tento pojem byl poprvé použit v druhé polovině 20. Století feministkami a aktivistkami zabývajícími se lidskými právy a v roce 1990 byl tento termín přijat Inter-Africkým výborem v Addis Abebě v Etiopii.

Od roku 1990 se mezinárodní debaty o praktikování ženské obřízky staly stále diskutovaným tématem a velmi se zpolitizovaly. Větší mediální pokrytí a propagace přes soudní spory afrických přistěhovalců ve Francii a ve Spojených státech přenesl diskuzi i mezi širší veřejnost. (Kratz 2003: 273)

Debaty o praktikování ženské obřízky, posunuly tuto tradici k méně drastickým zákrokům. Veřejné přednášky o zdraví a o možných rizicích těchto operací, ve většině zemí, kde jsou vykonávány, pomohli ke snížení tohoto zvyku. Naopak se začal zvyšovat počet ženských pohlavních úprav, které jsou prováděny odborníky, kteří obdrželi hygienický výcvik, nebo jsou prováděny ve zdravotnických zařízeních. V některých zemích byli navrženy alternativní rituály, i když není jasné, zda byli široce přijaty. Africké komunity přistěhovalců v Evropě a ve Spojených státech často i nadále prosazovali tradiční postupy novými způsoby. Ovšem jejich praxe, v posledních desetiletích, přenesla debaty do popředí v těchto zemích a do jejich přistěhovaleckých komunit. Švédsko, Švýcarsko, Velká Británie a

¹⁷ I.vlna feminizace – 19.století až počátek 20.století; kritika nerovností, boj za základní lidská práva i pro ženy a jejich zakotvení v legislativě.

¹⁸ <http://www.osn.cz> Citováno dne 20.3.2015

několik dalších evropských zemí přijalo zákony omezující praktikování ženské obřízky v roce 1990. Ve Spojených státech amerických byly přijaty zákony v roce 1997.

Mnoho lidí se shoduje, že kulturní rozdíly a rozmanitost by měli být uznány a respektovány. Kulturní relativisté, kteří mají poměrně velké zastoupení ve Spojených státech, považují za obecný způsob přiblížit kulturní rozdíly, i přestože tento názor koexistuje s populárními představami kulturní evoluce a civilizační hierarchie. Relativistický názor je, že praktiky a hodnoty každé společnosti jsou platné a srozumitelné.

Jak již bylo nastíněno v kapitole Antropologie a lidská práva, jádrem relativistické koncepce je předpoklad, že jednotlivé kultury jsou jedinečnými neopakovatelnými entitami. Z tohoto důvodu je nutné, aby mohla každá kultura v jejím vlastním kontextu a v souvislosti s jejími vlastními hodnotami, nápady a normami provozovat jakékoliv tradice. Je zřejmé, že mnoho kulturních rysů je naprosto odlišných od těch našich, evropských. Proto pohlížíme na obřízku jako na něco odporného. Toto stanovisko pohlížení na normy a tradice jiných kultur skrze naši optiku se nazývá etnocentrismus. Právě kvůli tomuto postoji je ženská obřízka kritizována, a je pro kulturní relativisti, nepřijatelné, aby byla vymáčena.

Jak vypadá dialog v zemích, kde je obřízka prováděna? Jako praktický příklad si můžeme porovnat dvě země – Egypt, protože podle statistik Světové zdravotnické organizace (WHO) je 97% egyptských žen obřezáno a témata ženské obřízky jsou vysílány takovými médii jako je televize Al-jazzera nebo Al-arabyia. Další zemí, kde se nejvíce provádí operace infibulace je Súdán. Existují 3 hlavní proudy: tradicionalisté, příznivci jednodušších forem a ti, kteří proti ní bojují a vznášejí námítky.

Prvním proudem jsou tradicionalisté, kteří udržují současný stav a ženská obřízka je pro ně důležitá z různých důvodů, které jsou např. socio-kulturní, to znamená, že obřízka je součástí kultury a je považována za první rituál dívky, kdy se stává ženou, řídí lidskou sexualitu a je také

nutným předpokladem pro vstup do manželství. Kromě toho se ztotožňuje se společností.

Druhým proudem jsou příznivci jednodušších forem obřízky, kteří pomáhají chránit tento rituál. Zasadili se o to, aby byl v Egyptě místo typu khadaf (excize) praktikována tzv. sunna (klitoridektomie), která je nyní doporučována, protože je v souladu s muslimskými praktikami. Obřízka (sunna) je brána jako ušlechtilý akt pro ženy – podle hadíthu¹⁹, ve kterém Prorok říká: „Pokud provádíte obřízku, odeberte pouze malou část, tak aby se zamezilo zničení“. Snahu o využití malých forem lze nalézt také v Súdánu, kde se lidé snaží opustit od používání obřízky faraónské (infibulace) a přejít k obřízce sunna (klitoridektomie). (Viva Africa 2007)

Třetím proudem je hnutí bojující za úplné odstranění ženské obřízky, které se snaží vznášet co nejvíce námitek proti této tradici. Kromě způsobů postupné eliminace tohoto tradičního a nábožensky odůvodněného rituálu, je nutné se také zaměřit na změny, které mohou nastat ve společnosti. Co se stane v případě úplného odstranění ženské obřízky? V případě Súdánu může odstranění takovéto kontroverzní praxe způsobit celou řadu politických problémů. Dalším příkladem může být na jedné straně odůvodnění obrany svobody žen a na straně druhé, jak obhájit islámský výklad ženské role, která je ve společnosti omezená.

Během posledních několika desetiletí, se zvýšilo úsilí a snaha, některých institucí, včetně vládních, mezinárodních institucí, dále nevládních organizací, náboženských a jiných skupin, občanských a místních komunit, o opuštění tradice ženské obřízky. Přispěly k tomu snahy rozvíjející vzdělávací programy a přednášky konané po celém světě. Nové pohledy na ženskou obřízku podporovaly programy politiků a to jak v zemích, kde je obřízka praktikována po celé generace, tak i v oblastech, které jsou spojené s imigrací. (UNICEF 2013: 2)

¹⁹ Hadíthy jsou zprávy a výroky o činech proroka Muhammada nebo jeho významných druhů. Tvoří po Koránu druhý pramen islámského práva.

Přes všechny debaty, které byly nebo jsou vedeny, byla ženská obřízka uznána jako škodlivá praxe a porušování lidských práv žen a dívek. Právo podílet se na kulturním životě a svobodě náboženského vyznání je zakotveno v mezinárodním právu. Nicméně, mezinárodní právo stanoví, že svoboda projevovat náboženství nebo víru může být předmětem omezení nezbytné k ochraně základních práv a svobod ostatních. Z tohoto důvodu se, sociální a kulturní nároky, nemohou odvolávat na ospravedlnění ženské obřízky.²⁰ Pohlavní operace v rámci tradic, byly uznány za diskriminaci na základně pohlaví. Podle smluv OSN se jedná o formu násilí páchaného na dívkách a ženách, s fyzickými a psychickými následky. (WHO 2008: 8)

Díky těmto značně rozdílným zájmům je třeba jednat velmi taktně a velmi sofistikovaným způsobem při řešení tohoto problému. Je třeba se zaměřit nejen na snahy o odstranění ženské obřízky, ale i na důsledky, které odstranění může přinést, a které jsou tak často ignorovány.

²⁰ (International Covenant on Civil and Political Rights, Article 18.3; UNESCO, 2001, Article 4).

4 ZÁVĚR

Lidská práva v souvislosti s ženskou obřízkou jsou celosvětovým fenoménem. Důvody k obřízce se v různých částech světa liší, stejně tak i způsob jejího provedení. Přestože většina ohlasů ze západního světa ženskou obřízku odsuzuje jakožto barbarský čin, objevují se názory, které nabádají, aby se proti tomuto fenoménu bojovalo odlišnou metodou. Podle některých mají nejprve místní úřady zajistit hygieničtější podmínky a lékařský dohled nad celou procedurou, aby nedocházelo ke zbytečným úmrtím a infekcím, a až poté se snažit na jednotlivá etnika, vykonávající tento rituál, aby opustily od realizace těchto praktik. Zda tento způsob přiměje jednotlivá etnika k opuštění, nebo alespoň ke zjednodušení forem obřízky, jakožto přechodového rituálu dívky v ženu, není jisté.

Ve společnostech, kde se praktikuje ženská obřízka, můžeme vidět prvky kultury, které obsahují určité přesvědčení, normy chování a rituály. Praxe, kterou vykonávají je v tomto případě něčím, co jim samotným nepřijde jako utlačování nebo porušování lidských práv, ale naopak něco co je dělá tím, kým jsou. Etnika praktikující ženskou obřízku sdílejí způsoby jak žít a mají tendence přemýšlet stejným způsobem. Nicméně, kultura se učí a děti se učí kulturu od dospělých. Ženská obřízka je v tomto případě podporována staletou tradicí a vírou, a je udržována chudobou, negramotností a nízkým postavením že v těchto společnostech.

Ženská obřízka je pevně spojena s myšlenkou identity, sexuality, genderu a moci. Dívky, které podstoupily tento zákrok, jsou ve svých společnostech považovány za „ženy“, naopak dívka, která zákrok nepodstoupí, je ve většině případů ze své společnosti vyřazena s tím, že není dostatečně kvalifikována k tomu, aby uzavřela sňatek s mužem a stala se matkou. Díky těmto postojům k ženské obřízce, je velice pravděpodobné, že tato tradice zůstane ještě na dlouhou dobu hluboce zakořeněna ve společnostech, které ji považují za krok k tomu, aby byly

ženy z těchto etnik schopné stát se právoplatnou „ženou“ a budoucí manželkou. Samy dívky jsou přesvědčeny o tom, že ženská obřízka je zdravotně nezávadná, na naopak.

Přestože je ženská obřízka díky mnoha organizacím, včetně Světové zdravotnické organizace (WHO), celosvětově zavržena a na některých místech i legislativně zakázána, je i přesto ve většině afrických zemí stále praktikována. Ovšem je velice problematické tomuto trendu zabránit. Pokud nebudou chtít, sami aktéři tohoto krvavého a bolestivého rituálu, tuto tradici přestat praktikovat, nemůžeme proti tomu nijak účinně bojovat. Můžeme jen přihlížet a snažit se alespoň tento rituál v něčem pozastavit, nejlépe v oblasti hygieny a lékařské pomoci dívkám, které obřízky podstoupily, nebo podstoupí. A proto musíme mít stále na zřeteli, že nelze pochopit význam bez kontextu. Snahy o vyhlazení ženské obřízky, tam kde je většina obyvatel negramotná a společenské postavení ženy je zde, oproti západnímu postavení žen, úplně rozdílné, je problémem na dalších několik desetiletí.

Cílem mé práce bylo nastínit problém ženské obřízky v souvislosti s lidskými právy. Hlavním tématem mé práce byla debata ohledně praktikování tradice ženské obřízky, praktiky, kterou Západ odsuzuje a spatřuje v ní něco nepochopitelného a velice brutálního. Zajímala jsem se tématem lidských práv, jak souvisí s touto praktikou. Jak pohlíží Západ na vykonávání této tradice a jak je koncept lidských práv propojen s antropologií. Doufám, že jsem splnila cíle mé práce, tedy rozebrat ženskou obřízku ve spojení s lidskými právy. Tato práce je pouze stručným uvedením do tohoto problému. Musíme do budoucna počítat s tím, že fenomén ženské obřízky se nemění jen s tím, jak se mění společnosti, které tradici vykonávají, ale také s tím, jak se mění naše kultura.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BARFIELD, T. (ed.): 1997 - The Dictionary of Anthropology. Oxford: Blacwell Publishing

DUFEK, P.: 2010 – Úrovně spravedlnosti. Liberalismus, kosmopolitismus a lidská práva. Brno: Masarykova univerzita

DONNELLY, J.: 2002 – Universal Human Rights in Theory and Practice. Ithaca: Cornell UP

ELIADE, M.: 2004 - Iniciale, rituály, tajné společnosti. Mystická zrození. Brno: Computer Press

GENNEP, A.: 1991 - Přejímové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Nakladatelství Lidové noviny

GREGERSEN, E.: 1994 - The Word of Human Sexuality, Behaviors, Customs, Beliefs. New York: Irvington Publishers

GREUNBAUM, E.: 2001 - The female circumcision controversy. An Anthropological Perspective. University of Pennsylvania

HOLZER, J., MOLEK, P. a kol.: 2013 - Demokratizace a lidská práva. Brno: Studie. – text: DUFEK, P., BAROŠ, J.: 2013 – Teorie lidských práv

JAMES, S. M., ROBERTSON, C. C.: 2002 - Genital Cutting and Transnational Sisterhood. Disputing U.S. Polemic, University of Illinois Press

JEFFERSON, T.: 2000 – Deklarace nezávislosti Spojených států amerických a Ústava Spojených států amerických. Praha: Otakar II.

KLICPEROVÁ, L., ŠILHOVI, O. a V.: 2010 - Afrika v nás. Praha: Mladá Fronta

KOUŘILOVÁ, I., MENDEL, M.: 2003 - Cesta k prameni. Fatwy islámských učenců k otázkám všedního dne. Praha: Orientální ústav Akademie věd České republiky

KRATZ, C.A.: 2003 – Circumcision, Pluralism, and Dilemmas of Cultural Relativism. In: BROWN, P., PODOLEFSKY, A.: 2003 – Applying Anthropology: An Introductory Reader. Boston: McGraw Hill

MACHALÍK, T., ZÁHOŘÍK, J., eds.: 2007 - Viva Africa 2007, FF ZČU v Plzni, Ústí nad Labem: nakladatelství Vlasty Králové

PARKER, M.: 1999 - Female circumcision and cultures sexuality. London: Routledge

SILVERMAN, E.: 2004 - Anthropology and circumcision. Annal Review of Anthropology. Vol. 33: 419-445

SKUPNIK, J.: 2007 - Kultury sexuality: Západ a ženská obřízka. Brno: Nadace Universitas, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita

TEREFE, H.: 2012 – Gender Relation, Female Genital Mutilation and Reproductive Health. The Case of Arsi Oromo, Ethiopia. Addis Ababa, Ethiopia: Addis Ababa University Press.

TURNER, V.: 1970 – The Forest of Symbols. New York: Cornell University Press.

TOUBIA, N.: 1988 - Women and Health in Sudan, In Nahid, T. (ed). Women of the Arab Word, London: Zed Books

UNICEF: 2013 – Femal genital mutilation/cutting: A statictic overview and exploration of the dynamic of chase. New York: UNICEF

WHO: 2008 - Eliminating Female genital mutilation. An interagency statement. Switzerland: World Health Organization

WILKINS, B.: 2007 – „Rawls on Human Right: A Review Essay“.
The Journal of Ethics 12 (1): 105

Internetové zdroje:

<http://unhchr.ch/udhr/lang/czc.html>

<http://www.lidskaprava.cz/student/prava-zen>

<http://www.osn.cz/lidska-prava/>

www.who.int/en

www.caat.cz

<http://www.afrikaonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010101>

<http://www.fgmnetwork.org/intro/fgmintro.html>

6 RESUMÉ

The work, entitled Female circumcision as a human rights issue deals with the issue of female circumcision in terms of cultures that practice it and the Western response to it. The first chapter is devoted to general information such as the definition of the concept, typology, and health aspects of female sexuality after surgery. The second chapter describes the various speculative variants of circumcision, female circumcision in the country, aesthetic and hygienic reasons and circumcision connection with religion and rituals. The third chapter outlines the current debate and the issues that are discussed on a global scale, and its efforts to eradicate.

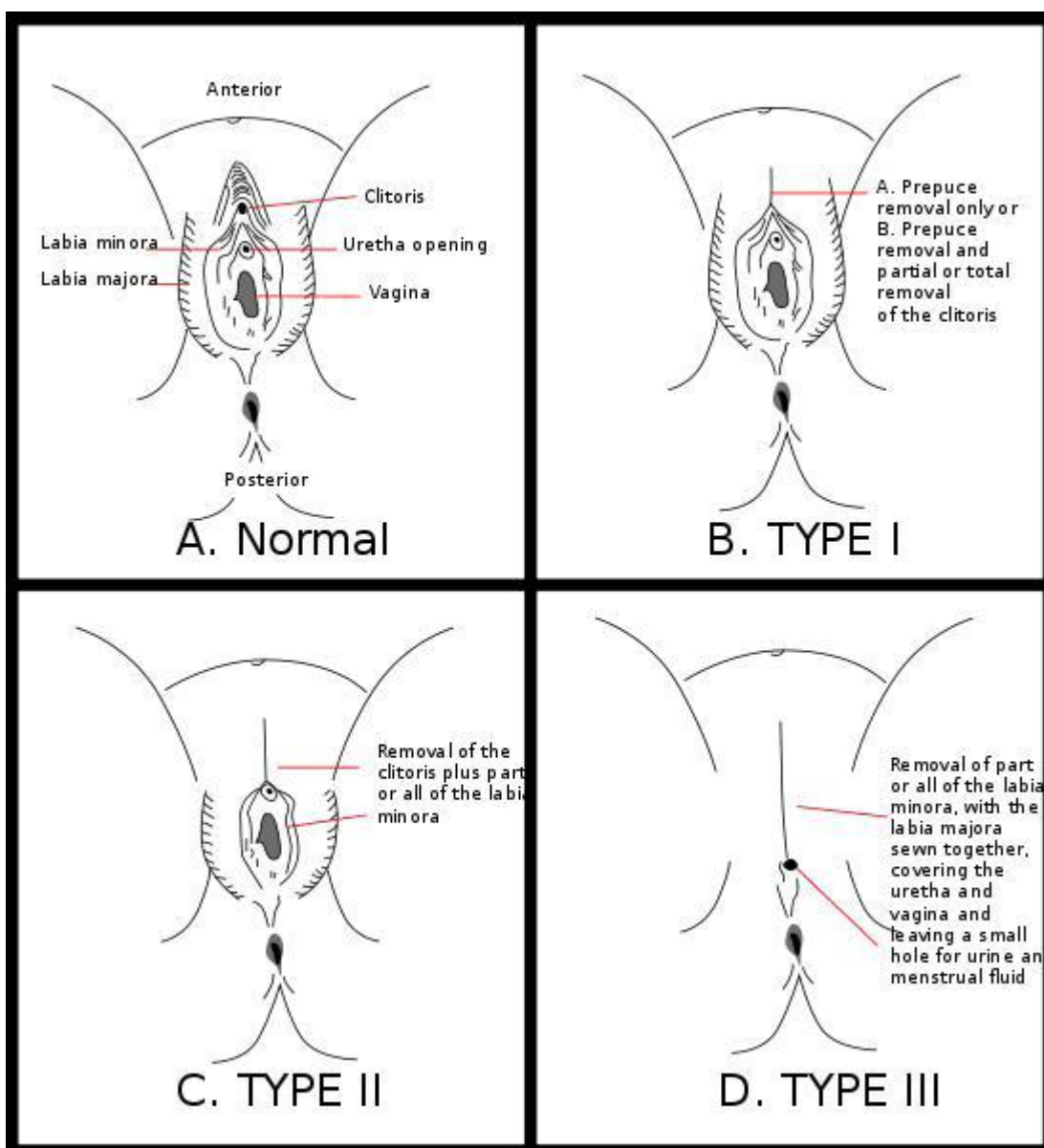
7 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I. Typy ženské obřízky

Příloha II. Mapa rozšíření FGM

Příloha I.

Typy ženské obřízky

Zdroj: WIKIPEDIA. *FGC Types*. [online]. [cit. 2013-19-04]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:FGC_Types.svg>.

Příloha II.

Mapa rozšíření FGM

Zdroj: Afrika online.cz. Mapa ženské obřizky. [online]. [cit. 2013-19-04].

Dostupné na WWW:

http://www.afrikaonline.cz/image/picture/200701031045_obrizka.jpg